

The Project is funded
by the European Union

EUROEAST CULTURE
RMCB Unit

Неафіцыйны пераклад

**Рэгіянальнае бюро маніторынгу і інстытуцыйнага развіцця
праграмы Усходняга партнёрства па пытаннях культуры
(RMCBU)**

Дагавор EuropeAid No 2010/255-219

ДАДАТАК

**Да АНАЛІТЫЧНАЙ БАЗАВАЙ СПРАВАЗДАЧЫ АБ КУЛЬТУРНЫМ
СЕКТАРЫ І КУЛЬТУРНАЙ ПАЛІТЫЦЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ**

**Даследаванні і дыягностыка па культурнай палітыцы
краін Усходняга партнёрства**

Гэтая справаздача была падрыхтавана Рэгіянальным бюро маніторынгу і інстытуцыйнага развіцця праграмы Усходняга партнёрства па пытаннях культуры:

Студзень 2015

Гэтая справаздача была падрыхтавана пры падтрымцы Еўрапейскага Саюза. Змест гэтай справаздачы з'яўляецца прадметам адказнасці Рэгіянальнага бюро маніторынгу і інстытуцыйнага развіцця праграмы Усходняга партнёрства па пытаннях культуры. Яна адлюстроўвае меркаванні экспертаў і ніякім чынам не можа лічыцца адлюстраваннем поглядаў Еўрапейскай Камісіі.

Праект RMCBU рэалізуецца кансорцыумам на чале з [Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit](#) (GIZ) GmbH у партнёрстве з [HYDEA S.p.A.](#) (Італія) і [RWTH Aachen University](#) (Германія).

ПРАДМОВА

Дадзены дакумент дапаўняе Аналітычную базавую справаздачу аб культурным сектары і культурнай палітыцы Рэспублікі Беларусь, падрыхтаваны Рэгіянальным бюро маніторынгу і інстытуцыйнага развіцця праграмы Усходняга партнёрства па пытаннях культуры (RMCBU) у жніўні 2012 года і перагледжаны ў снежні 2013 года. Справаздача была апублікавана на вэб-сайце праграмы (<http://www.euroeastculture.eu/en/database-of-materials/view-belarus-analytical-base-line-report-on-the-culture-sector-and-cultural-policy.html>).

Дадатак адлюстроўвае асноўныя змены, якія адбыліся ў кантэксце культурнай палітыкі краіны з 2012 года. Змест гэтага дакладу з'яўляецца прадметам адказнасці RMCBU і адлюстроўвае меркаванні экспертаў праграмы. Дадзеная справаздача не з'яўляецца адлюстраваннем меркаванняў Еўрапейскай Камісіі. Дакумент быў падрыхтаваны спадарыняй Вольгай Кліп, экспертам RMCBU, пры ўдзеле спадара Тэры Санделла, эксперта RMCBU, адказнага за метадычнае кіраўніцтва даследаваннямі, спадара Лучана Глура, кіраўніка RMCBU і спадарыні Таццяны Білецкай, эксперта па развіццю патэнцыялу RMCBU.

У 2013 RMCBU апублікавала Рэгіянальную даследчую справаздачу па культурнай палітыцы краін Усходняга партнёрства і шэсць Аналітычных базавых справаздач аб культурным сектары і культурнай палітыцы краін Усходняга партнёрства. Дадзеная справаздача прызначана для шырокага кола чытачоў, уключаючы ўсе зацікаўленыя бакі ў культурным сектары краін Усходняга партнёрства і дзяржаў-членаў Еўрапейскага Звяза. Справаздача з'яўляецца вынікам Даследаванняў і дыягностыкі па культурнай палітыцы ў краінах Усходняга партнёрства, якія ажыццяўляюцца Рэгіянальным бюро маніторынгу і інстытуцыйнага развіцця праграмы Усходняга партнёрства па пытаннях культуры з кастрычніка 2011 г. па сакавік 2012 г. у Арменіі, Азербайджане, Беларусі, Грузіі, Малдове і Украіне. Даследаванні датычаць палітыкі ў галіне культуры ўсіх шасці краін і практычна арыентаваны на забеспячэнне стратэгічнага кіравання ўсёй праграмай Усходняга партнёрства па пытаннях культуры і дзейнасці Праекта RMCBU. RMCBU на заказ распрацавала сістэму аналізу бягучай сітуацыі ў сферы культуры для краін Усходняга партнёрства. Гэта сістэма ў першую чаргу была аснова на канцэптuallyным параўнальным аналізе канкрэтнай палітыкі краін з прымяненнем міжнародных стандартаў, прыдатных RMCBU, у супрацоўніцтве з шасцю мясцовымі экспертамі і пад кіраўніцтвам міжнароднага эксперта. Падрыхтоўка, публікацыя і далейшае прасоўванне дакладаў выклікалі каментары і ўнёскі ад зацікаўленых бакоў у рамках Праграмы і за яе межамі, што прывяло да дэбатаў па пытаннях культурнай палітыкі ў краінах Усходняга партнёрства і за іх межамі. Няма сумнення, у ходзе рэалізацыі Праграмы, дыялог па пытаннях палітыкі ў галіне культуры зрабіў унёсак у садзейнічанне лепшай інтэграцыі культуры ў нацыянальную, рэгіянальную і мясцовую палітыку развіцця краін Усходняга партнёрства.

Культурныя мерапрыемствы і падзеі апошніх гадоў

На працягу апошніх трох гадоў можна было назіраць багатую праграму культурных мерапрыемстваў, арганізаваных як у дзяржаўным, так і ў няўрадавым сектары. 2012 год быў адзначаны такімі маштабнымі мерапрыемствамі ў недзяржаўным сектары, як выстава «Радыус нуля. Анталогія арт-нулявых» і выхад каталога з крытычнымі артыкуламі, выстава «World Press Photo» ў галерэі «Ў» і праект «Палацавы комплекс» ў Гомелі, які сабраў дваццаць тры мастакі разам дзеля ўзаемадзеяння з гістарычнымі ваколіцамі выдатнага палацу. Дзяржаўныя ўстановы культуры прынялі сваю чаргу ў пачатку 2014 года з шырокамаштабнымі мастацкімі выставамі, прысвечанымі да Чэмпіянату свету па хакеі, які праходзіў у Беларусі. Аднак, мастацтвазнаўцы характарызавалі гэтыя падзеі як нізкапробныя і папулісцкія. Крытыка незалежнага сектара не існуе як факт, таму што крытыкі з афіцыйных (г.зн. дзяржаўных) СМІ проста ігнаруюць дзейнасць сектара.

Можна гаварыць пра кансалідацыю ўнутры незалежнага культурнага сектара ў апошнія гады, дзе, напрыклад, публічныя лекцыі і дыскусіі сталі часткай паўсядзённага жыцця сярод культурна-актыўных людзей. Сфера культуры атрымала больш шырокае разуменне, у сэнсе стала бліжэй да паўсядзённага жыцця, напрыклад, адукацыйны праект «Мова ці кава» арганізуе класы навучання пры ўдзеле паэтаў і музыкаў.

Яшчэ адной важнай асаблівасцю стала культурная дэцэнтралізацыя. У рамках руху «Будзьма Беларусам» на працягу гадоў арганізуюцца літаратурныя сустрэчы і канцэрты па ўсёй краіне. Іншы прыклад ініцыятывы па за межамі Мінску - «Еўрапейскае кафэ» з прэзентацыямі, лекцыямі і дыскусіямі ў сталіцы, Брэсце, Гродне і Віцебску. Конкурс для маладых мастакоў і куратараў «На шляху да сучаснага музея» адбываецца ва ўсіх рэгіёнах Беларусі. У апошнія гады з'явілася некалькі новых культурных прастор. Тым не менш, для краіны з насельніцтвам больш за 10 мільёнаў чалавек такіх прыватных ініцыятыў мала і інфармацыю пра іх цяжка знайсці. Тая інфармацыя, што існуе, распаўсюджваецца сярод аднадумцаў і азначае, што кола аднадумцаў вельмі мала.

Беларусь прыняла ўдзел у міжнароднай культурнай сцэне ў рамках двух праектаў, распрацаваных пры фінансавай падтрымцы праграмы Усходняга партнёрства па пытаннях культуры і дзякуючы намаганням міжнародных каманд. У адным з праектаў «Скажыце сыр: Усходні сямейны альбом. Нарошчванне патэнцыялу, стварэнне сетак і развіццё тэматычнай фатаграфіі ва Усходнім партнёрстве» прынялі ўдзел прадстаўнікі Арменіі, Беларусі, Грузіі, Малдовы і Украіны. Другі «Устойлівае развіццё мясцовых супольнасцяў праз актуалізацыі культурнай спадчыны» была беларуска-ўкраінскі праект. Другі праект «Устойлівае развіццё мясцовых супольнасцяў праз актуалізацыю культурнай спадчыны» быў сумесна беларуска-ўкраінскім.

Дзяржаўны сектар быў вельмі актыўны ў апошні час. Тэатры, оперныя тэатры і канцэртныя залы штодзённа прыцягваюць аўдыторыю, а Нацыянальны мастацкі музей арганізаваў маштабныя выставы, такія як «Мастакі Парыжскай школы», «Марк Шагал: каханне і жыццё», «Графіка з дзяржаўнага Эрмітажа» і іншыя. Некаторыя з гэтых выстаў былі прафінансаваны банкамі, суправаджаліся моцнымі рэкламнымі кампаніямі і прыцягнулі шырокую аўдыторыю. Цікава, што падтрымка мастацкіх выстаў банкамі і іх прасоўванне з'яўляецца часткай маркетынгавай кампаніі. Тым не менш, з-за цензуры, якая трымае моцныя пазіцыі, вынік часам з'яўляецца «легкатраўным, бяззубым прадуктам». Ступень, да якой даходзіць цензура, ілюструецца прыманнем «Пагоні» (герба гістарычнага княства Літоўскага і герба незалежнай Беларусі ў 1918 годзе і ў першыя постсавецкія гады) з відэа Пінігіна для «Пана Тадэвуша».

Большасць мерапрыемстваў і падзей, арганізаваных у дзяржаўным сектары, атрымліваюць шырокае асвятленне ў СМІ, і многія ператвараюцца ў медыйныя падзеі, што ўплывае на іх прыроду і якасць, і часам прыводзіць да нізкіх прафесійных стандартаў, несправядлівых або фіктыўных журы (у выпадку конкурсаў) і з высокім узроўнем карупцыі. Апошняе, здаецца выпадкам з нядаўня створанай музычнай прэміяй «Ліра», а таксама ў выпадку з Мінскай трыенале сучаснага мастацтва (2012), у якой няма дакладна заяўленай канцэпцыі. Гэтыя падзеі могуць быць апісаны некаторымі як «павярхоўныя» у тым, што яны адбываюцца, але на самой справе мала ці ўвогуле не ўплываюць на культурнае развіццё ў краіне.

У той час як афіцыйныя спісы прыводзяць статыстычныя дадзеныя, у іх не хапае якаснага вымярэння. Напрыклад, нам паведамляюць, што колькасць аб'ектаў культурнай спадчыны на тэрыторыі Магілёўскай вобласці самая высокая ў краіне (1067), але адпаведны даклад не дае ніякай інфармацыі аб стане гэтых аб'ектаў, ці з'яўляюцца яны ўразлівымі да надвор'я, ці пашкоджаюцца або знішчаюцца, або былі рэстаўраваны недарэчна, без усялякай павагі да іх першапачатковай гістарычнай дакладнасці. Возьмем іншы прыклад: згодна з дадзенымі 372.990 чалавек наведалі музеі ў Брэсцкай вобласці, але якасных дадзеных па матывацыі і прычынах наведвання няма. Такім чынам, няма інфармацыі аб колькасці глядачоў, якія прысутнічалі добраахвотна з асабістай зацікаўленасці і колькі наведалі ў складзе груп школьнікаў, студэнтаў і салдат, якія былі абавязаны.

Афіцыйныя справаздачы таксама не ахопліваюць беларускую культуру, створаную ў прыватным/незалежным сектары. Такія імёны, як Крамбамбуля, Беларускі свабодны тэатр і кампанія «Будзьма Беларусамі» і іншыя не фігуруюць.

Яшчэ адзін аспект, які неабходна адзначыць, гэта карупцыя. У апошнія гады амаль кожны буйны праект рэканструкцыі спадчыны суправаджаўся карупцыйным скандалам з удзелам Аб'яднанай дырэкцыя будаваных аб'ектаў пры Міністэрстве культуры ў кожным з іх¹. Праблемы ёсць не толькі ў галіне спадчыны, напрыклад, была заведзена крымінальная справа ў дачыненні да дырэктара Белдзяржцырка, які быў абвінавачаны ў злоўжыванні ўладай.

У 2012 беларускі незалежны культурны сектар быў цалкам аддзелены і адчужаны ад дзяржаўнага, дзе апошні практыкуе бюракратычную функцыю міліцыі. У 2014 годзе назіралася некаторае адтаванне з боку дзяржавы да незалежнай культурнай сферы. Акторы культурнага сектара звязваюць гэта з набліжэннем прэзідэнцкіх выбараў у 2015 годзе. У 2014 годзе, напрыклад, амаль усе культурныя дзеячы з славутага «Чорнага спіса» былі выдаленыя, і зараз могуць выступаць і працаваць у Беларусі. Вопыт паказвае, што ў Беларусі адносіны паміж дзяржавай і незалежным сектарам могуць быць, але толькі калі недзяржаўны сектар задавальняе цэнзараў. Гэта "калі" дыктуе ўмовы, пры якіх сучасная культура ў Беларусі павінна функцыянаваць і паказвае, што свабоды мастацкага выказвання ў краіне няма. Напрыклад, мастак Руслан Вашкевіч здолеў прадставіць некалькі праектаў у дзяржаўных установах ў мінулыя гады, тым часам Міхаіл Гулін стаў ахвярай рэпрэсіўнага дзяржаўнага ладу пры распрацоўцы мастацкага праекта сумесна з Інстытутам Гётэ і незалежна ад дзяржавы.

Падводзячы вынікі, можна сказаць, што культурная вытворчасць прынцыпова залежыць ад палітычнага кантэксту, што скажае нармальнае разціццё рынку культуры. Гэта ў сваю чаргу пагаршае ўмовы працы для мастакоў, якія павінны мець справы са скажоным арт-рынкам, які функцыянуе ў адпаведнасці са сваімі законамі, дзе папулярнасць не звязана з талентам.

Культурная палітыка

Міністэрства культуры настойвае на сваёй адкрытасці і гатоўнасці да дыялогу, але ёсць прыклады супрацьлеглага. Калі журналісты з незалежнага рэсурсу *Белсат* спрабавалі ўзяць інтэрв'ю ў міністра культуры з нагоды прэм'еры балета "Вітаўт" у Нацыянальным акадэмічным Вялікім тэатры оперы і балета Беларусі, яны былі пазбаўленыя акрэдытацыі і вымушаны пакінуць мерапрыемства.

Афіцыйная культурная палітыка апісваецца Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь з пункту гледжання «ўмацавання ідэалагічных асноў», «падтрымкі патрыятычнай лініі беларускай культуры», «ўмацавання» міжнароднага прэстыжу краіны» і гэтак далей. Таму не дзіўна, што былыя «аддзелы культуры» на ўзроўні мясцовага самакіравання былі пераймяваныя ў «аддзелы ідэалогіі, культуры і моладзі». Між тым фундаментальныя пытанні аб стане і выкарыстанні беларускай мовы і беларускіх гістарычных сімвалаў, аб захаванні нематэрыяльнай культурнай спадчыны, аб нацыянальнай незалежнасці адносна суседзяў і інтэрпрэтацыі гістарычных падзей, звязаных з Беларуссю, не ўздымаюцца і не абмяркоўваюцца. Беларускія ўлады яшчэ не зразумелі, што ні адна краіна ніколі не ўмацавала свой міжнародны прэстыж шляхам прапаганды, і наадварот,

¹ http://www.ej.by/news/culture/2013/01/21/kto_zakapryvaet_v_belarusi_kul_turnye_den_gi.html

дэманстрацыя існавання жывой культуры і вольнага і свабоднага ў выразе мастацтва, якое падтрымліваецца ўладамі, - лепшы і правяраны інструмент рэкламы.

Дзве асаблівасці характарызуюць панаванне Міністэрства культуры і іншых дзяржаўных структур на беларускай культурнай прасторы. Па-першае, дзяржава ў пераважнай большасці з'яўляецца галоўным культурным вытворцай (хоць і не адзіны, як было ў савецкія часы). Па-другое, Міністэрства і дзяржаўныя структуры дэ-факта кантралююць культурныя мерапрыемствы, якія рэалізуюцца нават не пад эгідай дзяржавы. У гэтай сувязі ўлада выступае ў якасці «брамніка», які вырашае, хто можа быць, а хто не мае месца ў Беларускай культурнай прасторы. Дзяржаўныя структуры займаюць і кантралююць культурную прастору Беларусі да такой ступені, што крытыкі сцвярджаюць, што ў выніку дынаміка адсутнічае, таксама адсутнічае супрацоўніцтва і плюралістычны парадак дня, новае мысленне і абмежавана ўнутранае бачанне. Крытыкі спрачаюцца, што такая сітуацыя прыводзе да абмежавання творчасці і бясспрэчнай пасрэднасці. Крытыкі часам робяць рэзкія меркаванні ў рамках сваіх ліберальных ці апазіцыйных поглядаў. Але крывацёк беларускага культурнага таленту з краіны - як на ўсход, так і на захад - дадае некаторую праўдападобнасць аргументу, што падкантрольныя дзяржаве культурны клімат вырабляе скажоныя вынікі не карысныя для росквіту беларускай нацыянальнай культуры.

Пасля падаўлення грамадзянскай супольнасці ў 2010 нацыянальная палітыка Беларусі застаецца далёка ад дэмакратычнай. Тым не менш, супрацоўніцтва з ЕЗ, у прыватнасці накіраванае на прыцягванне грамадзянскай супольнасці, склалася ў некаторых сферах з акцэнтам на нейтральных галінах, якія ўяўляюць узаемную цікавасць, напрыклад, навакольнае асяроддзе, рэгіянальнае развіццё і кантакты з народамі ў тым ліку ў культуры і адукацыі. Маюць месца інавацыі і рэформы, нават калі некаторыя з афіцыйных структур застаюцца архаічнымі і аўтарытарнымі. Улады Беларусі абвешчаюць свой вопыт дэцэнтралізацыі культуры адпаведным для іншых краін Усходняга партнёрства.

Асноўныя пагрозы і магчымасці

Шмат хто ў галіне ўспрымае наступныя негатыўныя фактары і праблемы як асноўныя пагрозы для нацыянальнай культуры і культурнага сектара: адсутнасць дэмакратычнага ўдзелу, ўключэння грамадзянскай супольнасці і дыялогу на аснове адкрытых прынцыпаў ў дзяржаўным кіраванні культурнай сферы; празмернае дзяржаўнае ўмяшальніцтва ў культурныя мерапрыемствы, якое прыгнятае свабоду культурнага самавыяўлення і творчасці; заканадаўчыя абмежаванні на культурныя мерапрыемствы і адміністрацыйныя бар'еры, якія перашкаджаюць развіццю недзяржаўнага сектара культуры і нізавых ініцыятываў.

Нацыянальныя ўлады выказалі зацікаўленасць у канкрэтным тыпе тэхнічнай дапамогі, а менавіта ў экспертнай падтрымцы даследаванняў аб ролі культуры ў сацыяльна-эканамічным развіцці і распрацоўцы адпаведных стратэгіі падсектара. Гэта адпавядае сучаснай тэндэнцыі ўладаў Беларусі па падтрымцы супрацоўніцтва з ЕЗ у пэўных сектарах, у тым ліку ў прамых кантактах з народамі. Яны таксама адкрываюць прастору для прыватнай ініцыятывы (у тым ліку грамадзянскай супольнасці і камерцыйнага сектара), што вядзе да дыверсіфікацыі крыніц фінансавання на развіццё культуры.

Важна адзначыць, што Міністэрства культуры паказала адкрытасць і гатоўнасць да супрацоўніцтва ў рамках праграмы Усходняга партнёрства па пытаннях культуры і, у прыватнасці, дыялогу з RMCBU, асабліва пачынаючы з другой паловы 2013. Акрамя некалькіх рабочых нарад і кансультацый, Міністэрства запрасіла прадстаўнікоў RMCBU да ўдзелу ў міжнароднай канферэнцыі «Культура Беларусі: сучасныя рэаліі» у сакавіку 2014 года ў Мінску і на 10ы Рэспубліканскі фестываль нацыянальных культур у чэрвені 2014 у Гродна. Міністэрства, нарэшце, перайшло да актыўнай пазіцыі падтрымкі ў дачыненні да дзейнасці па нарошчванні патэнцыялу ў рамках Праграмы. Прадстаўнікі прыватных і дзяржаўных устаноў культуры Беларусі прынялі ўдзел ў 2013 годзе ў цыкле Сямінараў па абмене вопытам у культурнай палітыцы. Два прадстаўнікі Міністэрства культуры разам з іншымі беларускімі спецыялістамі ў галіне культуры прынялі ўдзел у семінарах 2014 года, у той час як нацыянальныя і мясцовыя ўлады актыўна супрацоўнічалі з RMCBU у падрыхтоўцы і арганізацыі апошняга семінара ў Мінску ў кастрычніку 2014 года.